

Straffet på avskrivning.

Av professor ÅKE PETZÄLL, Lund.

I debatten om straffets existensberättigande äro framför allt de behöriga som bära det praktiska ansvaret i kampen mot brottsligheten. Det är lagstiftare, domare, advokater, läkare, fångvårdsmän och socialarbetare som ha att föra talan här. Att det praktiska arbetets män betrakta teoretiker som obehöriga i straffdebatten är helt naturligt. Det kan då synas förmätet att företrädare för filosofien envisas att få ett ord med i laget. För den moderna, filosofiska giltighetsprövningen är det emellertid särskilt lockande att studera den aktuella diskussionen om straffet, därför att denna debatt i så hög grad får sin karaktär av konflikten och spänningen mellan olika kompetensområden, mellan giltighetskrav av högst skiftande innebörd. Helt uteslutet är det inte att en filosofisk belysning av dessa motsättningar kan vare av nytta också för det faktiska arbetet. Man hör ofta sägas att det rationella utbyggandet av påföliderna för brott hämmas på grund av allmänna, principella överväganden, vilka synas grunda sig på varandra rakt motsatta uppfattningar om mänskligt handlande. Det torde därför vara av intresse att i anslutning till den pågående diskussionen om straffets avskrivning närmare granska dessa uppfattningar för att belysa deras innebörd och tillse i vad mån de påstådda motsättningarna äga relevans för de faktiska problemen. ¹⁾

Allmännast sett företer straffdebatten under de senaste decennierna i Europa en egenartad motsättning mellan två ytterligheter. Vi ha å ena sidan tendensen att helt avskaffa straffet, en strävan som tagit sig uttryck i positiva lagförslag och åberopar sig på en omfattande empirisk forskning. Samtidigt ha vi emellertid å andra sidan bevitnat det under och efter andra världskriget framträdande kravet på nya och stränga straff, icke sällan med en motivering, som kan återges med frasen „straff för straffets egen skull“. Denna motsättning synes på nytt ha aktualiserat urgamla frågor om straffets grund och syfte och förefaller ha blottat paradoxala motsättningar i de olika staternas försök att förena straffsystem och skyddssystem. Ett färskt exempel på egenarten i motsättningarna gavs förra året, då man

---

¹⁾ Föreliggande uppsats utgör en bearbetning av ett föredrag med samma titel hållet inför Dansk Kriminologisk Selskab den 21 april 1949.

i England efter det långa uppskov, som vållats av kriget, tog ställning till Samuel Hoares och hans medarbetares Criminal Justice Bill. Debatten om dödsstraffet gav klart besked om att straffron, med eller utan argumentering, vuxit i England, samtidigt som man dock i stor utsträckning lät straffet ytterligare ersättas med skyddsåtgärder²⁾).

Drömmen om det ideala samhället utan straff är väl lika gammal som det bristfälliga mänskliga samhället självt. Till idéhistoriens äldsta rekvisita hör också argumentet att straffet är ett dåligt bote-medel mot brottet, då det består i att möta ont med ont. Verkligt brännande har frågan om straffets egenart och mening först blivit, då man börjat inse att straffets individualisering är en självklar nödvändighet. Ju mer man insett att den på ett brott följande åtgärden måste anpassas efter brottslingens beskaffenhet för att ha önskad effekt, desto mer har det hävdvunna straffbegreppet satts i fråga. Straffets individualisering tenderar att upplösa straffet i en rad ingripanden av så olika karaktär att en gemensam benämning och bestämning synes omöjlig att finna. Enbart den omständigheten att man alltmera med åtgärderna åsyftat en „förbättring“ har gjort straffbenämningen inadekvat.

Den moderna debatten om straffet har i stor utsträckning dominerats av spørsmålet om *påföljdernas uppdelning i straff och andra åtgärder*. Denna fråga har haft och har både praktiska och principiella sidor. I stort sett ha de rent praktiska synpunkterna förhärskat. Vid den elfte internationella straffrätts- och fångvårdskongressen i Berlin 1935³⁾ togo representanter för en rad olika länder ställning till den förelagda frågan hur verkställigheten av frihetsstraff skulle skilja sig från verkställigheten av frihetsberövande skyddsåtgärder. Det stora flertalet rapportörer ägnade de rent praktiska frågorna huvudintresset⁴⁾. Man har uppenbarligen varit mycket tveksam, då det gällt

²⁾ Viscount *Templewood*: *Crime and Punishment*, London 1947. *Dens*: *The Criminal Justice Bill: International Aspects of Prevention and Treatment*. *The Journal of Criminal Law and Criminology* Vol. XXXIX, No. 2 1948 ss. 135 ff. Jfr. *J. P. Dobbert*: *Die Reform des englischen Strafvollzugs*. *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht*, Jahrg. 64, 1949, H. 1 ss. 31 ff. och *Theodor Petersen*: *Det nyeste i engelsk straffelovgivning*. *Denna tidskr.* Årg. 37, 1949, H. 2 ss. 128 ff. *Torgny Lindberg*: *Reformer inom engelsk kriminalvård*. *Svensk Juristtidning*, Årg. 34, 1949, H. 5 ss. 326 ff.

³⁾ *Actes du Congrès Pénal et Pénitentiaire International de Berlin Août 1935*, Berne 1935—1936.

⁴⁾ *Actes du Congrès*... Vol. III ss. 207—385.

teoretiska bestämmingar i den gemensamma deklARATIONEN. Det sägs att straff och skyddsåtgärd i teorien därigenom skiljs isär att straffet till sitt väsen innebär tillfogande av lidande, under det att skyddsåtgärden har den sociala återanpassningen till sin uppgift. Det visar sig emellertid vid närmare prövning vara synnerligen vanskligt att göra en teoretisk distinktion. Det säges dock vara ännu svårare att finna särskiljande karaktäristika då det gäller verkställigheten i praxis. Svårigheten är lika stor vare sig man menar att skyddsåtgärden skall ersätta straffet, eller man håller före att de båda åtgärdsformerna skola bestå vid sidan av varandra. Man nöjer sig med att allmänt understryka nödvändigheten av vissa praktiska skillnader vid verkställigheten⁵⁾.

Emellertid framskyntar här och var i rapporterna den tanken att straffet och skyddsåtgärden äro uttryck för varandra motsatta grunduppfattningar om människors handlande. Straffet förutsätter att brottet kan tillräknas individen, att han kan handla fritt, att han kan välja mellan ont och gott, mellan underkastelse och revolt, att han kan förtuse konsekvenserna av en handling. Skyddsåtgärden däremot karaktäriseras som signifikativ för en åskådning enligt vilken individen betraktas som „ett slags materiell produkt“. Han fränkännes handlingsfrihet och självbestämning, vilket medför att han ej kan bli föremål för tillräkning och straff⁶⁾. Det framhålls också att straffet företrädesvis sammanhänger med föreställningen om skuld, under det att skyddsåtgärden förbindes med föreställningen om farlighet⁷⁾.

Inte så sällan stöter man på försök att schematisera hela den moderna kriminallagstiftningsdiskussionen ur den sist antydda synpunkten. Man ställer två huvuduppfattningar emot varandra, varav den ena vill anknyta påföljderna för brott till individens skuld den andra till hans farlighet. I anknytning till det personliga ansvarets idé skall enligt den förra åskådningen på brottet följa en försoning. Enligt den senare skall efter fastställandet av farligheten följa reaktioner, som äro helt oberoende av skuldfrågan⁸⁾.

En dylik schematisering täcker icke hela diskussionen om straffet. Situationen kompliceras därav att olika meningar göra sig gällande också beträffande *prevention* och *tillräknelighet*.

⁵⁾ Ibid. Vol. I b, ss. 50 f.

⁶⁾ Ibid. Vol. III, s. 283 o. 352.

⁷⁾ Ibid. Vol. III, s. 208.

⁸⁾ *Adolf Schönke*: Skuld eller farlighet som utgångspunkt för kriminallagstiftningen. Svensk Juristtidning, Årg. 33, 1948, H. 9 ss. 627 ff.

Även där man i vidaste utsträckning accepterat skyddssystemet såsom nödvändigt och är klart medveten om svårigheten att skilja ut straffet från andra åtgärder, hävdar man dock straffets nödvändighet av allmänpreventiva skäl. Men menar att straffet som hot, som dom, som fördömande, som tillfogande av lidande är nödvändigt såsom regulator av det faktiska beteendet i samhället. I stort sett ha meningsbrytningarna omkring allmänpreventionen utmärkts därav att den mera okritiska tron på avskräckning genom statuerande av exempel och straffhot fått vika för mera försiktiga reflexioner om straffinstitutionens moralbildande verkan. Härvid framhålles att straffhot, straffdom och straffverkställighet åt det repressiva systemet och den statliga auktoriteten ge den tvångsverkan och den tyngd som måste till för att avhålla de rättsunderställda i gemen från icke önskat beteende. Rättskrisen i samband med de totalitära ideologiernas maktkamp har i viss utsträckning verkat förvirrande på preventionsdebatten, men i stort sett kan den sägas ha koncentrerat sig om frågan huruvida och på vad sätt straffet till skillnad från andra åtgärder är önskvärt som beteenderegulator⁹⁾.

Också vid denna frågas behandling ha praktiska synpunkter i stor utsträckning varit förhärskande, därigenom att intresset inriktats på kriminallagstiftningens, domarnas och de verställande myndigheternas tekniska roll i den allmänna sociala planeringen. Man har diskuterat de generella straffreglernas och det likformiga strafftillämpandets effektivitet i jämförelse med en allsidig socialvård, som utnyttjar alla till buds stående medel för att reglera det mänskliga samlivet¹⁰⁾.

Motsättningar av rent principiell karaktär ha emellertid gjort sig gällande också beträffande frågan om straffets moralbildande funktion. Straffets motståndare göra gällande att det allmänpreventiva argumentet bygger på en ensidig uppfattning om mänskligt beteende

---

⁹⁾ *G. Rusche and O. Kirchheimer: Punishment and Social Structure.* New York, 1939, spec. ss. 177 ff. En intressant översikt av utvecklingen i Holland med starkt betonande av generalpreventiva synpunkter återfinnes i *Th. Van Veen: Generale Preventie, S-Gravenhage, 1949.*

¹⁰⁾ *Hermann Mannheim: Criminal Justice and Social Reconstruction,* London 1946, spec. Part II ss. 195—270. Jfr. för Englands vidkommande *Penal Reform in England: English Studies in Criminal Science, Vol. 1,* London 1946. För U.S.A. *George H. Dession: Criminal Law, Administration and Public Order, Charlottesville 1948.*

och dess orsaker. Det stora flertalet brott visa sig ha en sådan genes att de icke kunne förebyggas genom straffhot, dom och straffverkställighet. Man får icke överskatta det generella regelsystemets tillämpning som beteendebestämmande faktor. Bevis för dess effekt saknas. Strafflagens försvarare mena å sin sida, att det mänskliga rättsmedvetandet kräver en reglering efter allmänna normer, vilka icke kunna handhavas av socialvårdande organ. De mest markanta motsättningarna komma till synes, då det göres gällande att straffet måste bibehållas vid sidan av andra åtgärder, därför att dess preventiva effekt sammanhänger med att det representerar ett „moraliskt ogillande“ av vissa handlingar stött på ett skuldomdöme¹¹). Motståndarna å sin sida hävda att en effektiv reglering av mänskligt beteende endast kan baseras på det följdriktiga, kausala förklarandet av detta beteende. För en sådan förklaring bortfaller varje möjlighet att ogilla och tillräkna skuld.

Straffdiskussionen kan sålunda icke förenklas därhän att man mot varandra ställer de båda grundprinciperna skuld och farlighet och med dem sammanhängande distinktioner mellan straff och skyddsåtgärder. Vi ha snarare att räkna med en mera allmän motsättning mellan en åskådning, som vill bereda plats för „moralisk“ bedömning av gillande eller ogillande karaktär, och en uppfattning, för vilken den moraliska värderingen saknar mening.

Debatten om straffet har emellertid komplicerats ytterligare därigenom att den skärpt meningsmotsättningarna i en fråga, som direkt sammanhänger både med påföljdsdistinktionerna och preventionens argumenten, nämligen tillräkneligheten.

I konflikten mellan den klassiska och den positivistiska skolan blev tillräknelighetsbegreppet föremål för en rent principiell diskussion. Det var begreppets vetenskapliga hållbarhet som till en början sattes i fråga. Även här spelade individualiseringen en viktig roll. Kraven på en allsidig, empiriskt orienterad kännedom om gärningsmannens individuella beskaffenhet bli allt ofrånkomligare. De faktiska förhållandena medföra en utveckling mot empirisk människokunskap bort från dogmatisk sortering.

Ju mer påföljdens och preventionens problem drages in i diskussionen om tillräkningen desto mer komma de rent praktiska eller tekniska frågorna att dominera på dagordningen. Det visar sig allt

---

¹¹) *H. Pfander*: Die Generalprevention im modernen Strafrecht. Schweizerische Zeitschr. f. Strafrecht, Jahrg. 63, 1948, H. 4 ss. 506 ff.

vanskligare att uppdelat allt klientel i några få stora grupper, varav den ena innehåller individer, som kunna tillräknas skuld och straffas, den andra individer, som icke kunna tillräknas skuld och icke straffas. Myndigheter av olika slag och inte minst den psykologiska expertisens män ställa sig allt mera skeptiska till straffröföklaringsarna, då generella och allmängiltiga kriterier för detta förfarande saknas. Det visar sig att behandlingen i varje särskilt fall måste bestämmas efter lämplighetsavgöranden, där farlighet, påverkbarhet, straffmottaglighet o. s. v. måste fölla utslaget¹²⁾.

Av teoretisk betydelse har varit att positivismens ursprungliga, primitiva antropologi fått vika för en allsidigare människokunskap i individualiseringens intresse. Samtidigt som man beaktat positivisternas kritik av det idéhistoriskt betingade tillräknelighets- eller imputationsbegreppet, har man fått upp ögonen för den moraliska reaktionens och ansvarmedvetandets psykiska realiteter. Begreppsbestämningarna ha fått träda tillbaka för den empiriska förståelsen av de rättsunderställdas faktiska reaktioner¹³⁾.

Det är sålunda uppenbart att en allt starkare tendens till undanröjande av imputabiliteten som grund för straff gör sig allmänt gällande. Besvärande motsättningar i grunduppfattningarna komma emellertid alltjämt till synes. Särskilt framträda motsättningarna, då det gäller att bedöma de moraliska reaktionernas, skuld känslans och ansvarsupplevelsens relevans och innebörd. Delvis sammanhänger detta med att lagtexternas formulering, bunden vid de hävdvunna begreppen, visar sig vansklig att omgestalta i överensstämmelse med den moderna brottsforskningens och samhällsplaneringens krav. Man synes också oroa sig för att en strikt genetisk och profylaktisk syn på social missanpassning skulle äventyra rättssäkerhet och auktoritet. I dessa sammanhang visar antitesen mellan kausalitet och frihet tendenser att dyka upp i diskussionen och försäka bekymmer¹⁴⁾.

¹²⁾ *Stephan Hurwitz*: Kriminologi, Köbenhavn 1948, ss. 400—414.

¹³⁾ *Etienne De Greeff*: Introduction à la Criminologie, Bruxelles 1946, ss. 14—38.

¹⁴⁾ *Antoine Favre*: Le principe de la responsabilité pénale et le système du Code pénal suisse. Schweizerische Zeitschr. f. Strafrecht, Jahrg. 55, 1941, H. 4 ss. 297 ff. Jfr. *H. Boye* Bestrafung und Besserung in ihren theoretischen Voraussetzungen und praktischen Auswirkungen, Ibid. Jahrg. 57, 1943, H. 3, ss. 345 ff. — Jfr. *Th. Erismann*: Psychologie und Recht. Bern 1947, spec. ss. 7—59, *Léon Husson*: Les Transformations de la Responsabilité. Étude sur la Pensée Juridique. Paris 1947, spec. ss. 153 ff. och 444 ff.

Sammanfattningsvis kan påstås att utvecklingen såväl praktiskt som principiellt visar en påtaglig tendens bort från straffet. Tendensen är dock icke entydig. Det straff som synes vara på avskrivning har ivriga försvarare, många äro tveksamma och straffets motståndare ha icke samstämmiga motiv för sin åsikt. Vanskligheten att i teori och praxis skilja mellan straff och andra åtgärder, osäkerheten beträffande preventionens faktiska effekt och principiella begrundning, svårigheten att klargöra tillräkneligheten som faktum och begrepp — allt detta skapar mer eller mindre djupgående motsättningar, som vålla tveksamhet och förvirring. I samband med det andra världskrigets rättskris har utvecklingen mot en eventuell avskrivning av straffet i viss mån retarderats och motsättningarna skärpts¹⁵⁾.

Utvecklingen i Sverige har praktiskt taget fortgått utan politiska störningar och torde därför utgöra ett lämpligt studieobjekt, då det gäller diskussionen om straffets avskrivning. Här skall i korthet visas hän på vissa principiella bekymmer och åsiktsmotsättningar, som gjort sig gällande vid det svenska reformarbetet på strafflagstiftningens område.

Vad först och främst relationen mellan straffsystem och skyddssystem beträffar är det uppenbart att straffets område allt mera kringskurits och dess integritet allt mera hotats i den mån skyddssystemet utbyggt. Man har allt mer och mer intresserat sig för påföljdernas differentiering och frågan om deras motivering har i stort sett blivit ett spörsmål om praktisk effektivitet. Argumenten för straffets bibehållande som särskild åtgärd vid sidan av andra ha i stort sett legat på preventionslinjen och koncentrerats i diskussionen om straffets moralbildande verkan. Misstron mot tillräknelighetsbegreppet och straffriförklaringen har ökat och lett till omprövning av äldre, doktrinär uppfattning.

Det har sagts, att omdaning av sekelskiftets straffsystem till ett skyddssystem vore „i själva verket praktiskt taget total“ och att man nu endast hade att sätta pricken över i:et och taga konsekvenserna av utvecklingen „genom att hänvisa straffnamnet till de rätts-historiska museerna“. Först då skulle vi ha frigjort oss „från den

---

¹⁵⁾ Åke Petzäll: »The Right to Punish«, *Theoria* Vol. XIV, 1949, P. 2. ss. 113 ff. Samtliga uppsatser i detta häfte av *Theoria* har på förslag av UNESCO ägnats frågan om »rätten att straffa« och belysa här berörda motsättningar.

gamla vedergällningslärans öga för öga och tand för tand¹⁶⁾. Till detta allmänna omdöme om utvecklingen kan anmärkas, att omvandlingen ännu ej genom förts i praktiken, att meningarna om straff och andra påföljder alltjämt äro delade, att benämningen av påföljden visat sig vara av underordnad betydelse och att straffets försvarare ingalunda alltid ställt sig på vedergällningslärans ståndpunkt.

Det förhåller sig faktiskt så, att i den svenska straffdiskussionen en rad principiella meningsmotsättningar gjort sig gällande, och alltjämt spela en icke obetydlig roll.

Man får icke förbise den betydelse Johan C. W. Thyréns försök till kompromiss mellan enligt hans mening kontradiktoriskt motsatta uppfattningar haft för svenskt straffrättsligt tänkande. I hans imponerande försök att syntetisera samtidens straffrättsläror blev viljebegreppet de dialektiska motsättningarnas brännpunkt. Straffet som tillfogande av lidande är motiverat och berättigat, om det „av allmän- eller individualpreventiva skäl är nödvändigt för att avvärja den från individens viljebeskaften hotande faran. . .“¹⁷⁾. I skrifter från 1890-talet har han försökt att spekulativt konstruera en viljelära, i vilken begreppen kausalitet och uppsåt skulle kunna samgå¹⁸⁾. I senare skrifter uppger han denna tanke och hävdar konsekvent nödvändigheten av att „uppbygga straffrätten på en dubbel grund“¹⁹⁾. Då straffrätten är en praktisk disciplin, som måste taga hänsyn till den allmänna opinionen, måste den räkna med skuld och vedergällning. Både då det gäller påföljdsuppdelning, prevention och tillräknelighet måste man tillämpa kausal förklaring och final bedömning. Viljefarligheten måste på en och samma gång betraktas som kausalbetingad och stämplas som skuld. I själva viljefarligheten ligger antinomien förankrad, ty vi grunda åtgärden mot den på tron att viljan kan påverkas, d. v. s. är kausalbunden, samtidigt som vi inse att påverkan icke kan ske utan att viljan tros vara fri. Man måste alltså finna sig

¹⁶⁾ *Karl Schlyter*: Straffbalk eller Skyddsbalk? Tretton års strafflagsreformer. Stockholm 1946, s. 10. *Dens.*: Skyddsbalk. Ett reformprogram. Göteborg 1946, s. 10.

¹⁷⁾ *Johan C. W. Thyrén*: Den moderna straffrättens grundåskådningar. Lund 1920, ss. 22 o. 12 f. Jfr. *Dens.*: Anmärkningar vid en skrift av Professor A. V. Lundstedt. Lund 1921, ss. 5 ff.

¹⁸⁾ Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. Lund 1894—95.

¹⁹⁾ Straffrättens allmänna grunder. Lund 1907, s. 54.

i att „straffrätten är bygd och måste byggas på en motsägelse, *såttillvida*, som den samtidigt måste gå ut från att människans handlingar *äro* kausalbunden och att människan *känner och tror* sig fri. Likvisst är det förra den egentliga grunden och det senare en nödtvungen koncession²⁰⁾.

Det är helt förklarligt att detta Thyréns uppbyggande av straffrätten på en „dubbel grund“ lett till egenartade konstruktioner och att absurditeter i konsekvenserna kunna påvisas. Det heter t. ex. på tal om delaktighet: „Att den inkonsekvens, som ligger däri, att å ena sidan betrakta viljan såsom fri och å andra sidan såsom mottaglig för kausalitet genom en annan människas brottsliga handling, accepteras av det allmänna rättsmedvetandet, förklaras däraf, att den praktiska påtagligheten av viljans kausalbestämmdhet i detta fall har öfvervunnit illusionen av viljefrihet²¹⁾. Här har försöket att sammansmälta eller förena de båda motsatta grunduppfattningarna lett till en rent godtycklig konstruktion, då det helt lämnas därhän vad som kan avses med den praktiska påtagligheten av viljans kausalbestämmdhet.

Ehuru det otillfredsställande i Thyréns dubbla bokföring gång på gång påvisats från olika håll, har dock hans starka understrykande av dualismens nödvändighet i straffbegreppet spelat en viktig roll i debatten. Särskilt från rent juridiskt håll har man understrukt nöd-

²⁰⁾ Ibid. »Om straffet . . . i den moderna straffrättens hand förvandlar sig till medel att inverka på brottslingarnas eller andra samhällsmedlemmars viljor, och om sålunda redan i denna grundtanke den förutsättningen ligger innesluten, att den mensklige viljan är mottaglig för påverkningar, så hindrar dette icke, att även våra dagars lagstiftare samtidigt måste förutsätta, att brottslingen sjelf — liksom alla andra människor, låt vara genom en psykologisk illusion — uppfattar sig såsom en fri orsak till sina handlingar. Huru sannt det än är, att straffet (såsom förbättrande eller afskräckande) vore *meningslöst*, om brottslingens vilja icke låte påverka sig af orsaker, så är det lika säkert, att straffet mycket ofta vore *hopplöst*, om brottslingen icke sjelf trodde och kände sig fri, om han t. ex. icke vore i stånd att känna ånger och därmed tro sig hafva kunnat handla annorlunda än han handlade, öfverhuvud om han, såsom konsekvent fatalist, ansåge sina handlingar såväl i det förflutna som i framtiden absolut förutbestända. M. a. o. rättsordningen måste utgå från de båda förutsättningarna, att människan *tror sig* fri och dock *är* orsakbestämd. I sjelfva verket förefinnas städse dessa skenbart oförenliga förutsättningar, tack vare sagda psykologiska illusion, hvilken är nödvändig för straffets genomförande.« Principerna för en Strafflagsreform. Del I, ss. 37 f.

²¹⁾ Straffrättens allmänna Grunder, s. 57.

vändigheten av att beakta de allmänna opinionsfaktorerna²²), och alltså påpekas att det intuitiva upplevandet av avgörande och skuld icke får anses vara av underordnad betydelse i jämförelse med den kausala uppfattningen. Härvid stöter man stundom på direkta åberopanden av den här refererade uppfattningen hos Thyrén²³).

Också i den segslitna debatten om straffets preventiva funktion har Thyréns auktoritet varit av betydelse. Hans mest energiska kritiker A. V. Lundstedt har nyligen påpekat detta, varvid han vänder sig mot påståendet att straffet skulle ha sin rättsgrund i individens samhällsfarliga vilja. Går man ut från skuld eller farlighet hos individen måste man stanna vid ett individualpreventivt betraktelsesätt. För Lundstedt är strafflagen nödvändig för samhällets bestånd på grund av dess moralbildande verkan. De krafter, som reflexionslöst driva människor mot brott måste lika reflexionslöst motverkas av krafter, som verka i motsatt riktning. Strafflagen allena kan skapa en „spontan“, „reflexionslös“ moralinstinkt som verkar på detta sätt. „För att gripa fatt i den allmänna moralen *måste* straffet, enligt min mening, vara ett *lidande* och ett lidande, som står i *viss proportion* till de *sociala värden*, som genom brottet anses angripna. Det måste vara större ju högre grad av värden som stå på spel och ju högre grad av fasthet i plikt känslan eller moralinstinkten mot brottet som därför också ur social synpunkt är erforderlig“. Det är helt enkelt nödvändigt att samhället litat till straffreaktionen i denna mening för att kunna med någon fasthet „dirigera den allmänna moralen emot sådana handlingar, som vi kalla brott“²⁴).

²²) »En lagstiftare bör taga hänsyn till den härskande uppfattningen inom samhället, och denna bygger på skuldbegreppet, på tanken om fullt tillräkneliga till mogen ålder komna människors fulla ansvar för sina gärningar. I enlighet därmed ser man i straffet ej blott en försvarsåtgärd utan därjämte ett uttryck för samhällets ogillande; man ser däri i ej oväsentlig grad vedergällning.« *Ernst Kallenberg*: Om Brotten och Straff. (Föredrag hållet den 8 oktober 1941 i Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund). Sv Jt Årg. 34, 1949, H. 1, s. 14.

²³) »Innan man tar steget fullt ut till att söka förinta kombinationen vedergällning — skuld — straff, därmed också till att negera individens känsla av ansvar och skaparförmåga i vad som sker under hans händer, m. a. o. hans känsla av egen betydelse och mening i tillvaron, måste man vara förvissad om att ett så ödesdigert steg är klart motiverat; d. v. s. att föreställningen om individens skuld i verkligheten ingenting annat är än en illusion.« *Alvar Montelius*: Vedergällning—straff. Ibid. H. 4, s. 278.

²⁴) *Vilhelm Lundstedt*: Straffverkställighet och allmänprevention, Ibid. Årg. 31, 1946, H. 9, s. 648, 650.

Här försvaras straffet energiskt under avståndstagande från Thyréns motivering. Lundstedt vill inte veta av några antinomier i straffläran. Han vill utrensa allt motsägande. Emellertid blir relationen mellan den av strafflagen skapade moralinstinkten och den s. k. allmänna moralen i vilken straffet skall gripa fatt icke fullt utredd. Straffet måste — detta upprepas med liknande uttryck — gripa fatt i moralen så att det ter sig som rättvist mätt efter de sociala värdenas skala²⁵). Det råder ju dock i och för sig ingen förbindelse mellan en spontan, reflexionslös moralinstinkt å ena sidan och en rättvisebedömning efter värden å den andra.

I ett avseende föreligger överensstämmelse mellan Thyréns och Lundstedt, då de argumentera för straffet. Båda förfara rent konstruktivt. Thyréns förbinder farligheten med en spekulering om individualviljan och samhällsviljan. Lundstedt förbinder sin tes om straffets moralbildande verkan med ett slags på konstruktiv väg vunnna, mekanisk modell av samhälle og individer.

Mot konstruktioner av detta slag göra sig det praktiska rättslivets krav och de empiriska rönen från brottsforskningen i längden gällande på ett sådant sätt att praxis synes växa ifrån teorien. Det är emellertid uppenbart att teoretiska bekymmer av här antydd art alltjämt föreligga i påföljds och preventionsfrågorna²⁶).

Även i Sverige har diskussionen tillspetsats i tillräknelighetsbegreppet. I den allmänna debatten har frågan om straff och strafffrihet tilldragit sig stort intresse, varvid allmänt socialvårdande, juridiskt tekniska och medicinskt vetenskapliga synpunkter och betraktelsesätt mötts i en tävlan, där rena kompetensfrågor icke sällan stått i förgrunden. De tekniska vanskligheter, som visat sig sammanhånga med straffrörelserna ha i sin mån aktualiserat straffproblemet och man har ifrågasatt möjligheten av att ange bestämda kriterier med tillhjälp av vilka man skulle kunna skilja ut vissa individer såsom tillräkneliga.

Inte minst då det gällt formuleringen i lagtexten har diskussionen om tillräknelighetsbegreppet varit synnerligen livlig. Utifrån empiriskt

²⁵) Ibid. s. 655 not.

²⁶) Rörande utvecklingen får jag här nöja mig att hänvisa till tre översiktsarbeten från de sista 10 åren: *Ivar Agge*: Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet. I. Stockholm 1939, *Nils Beckman*: Studier över brottsligheten och dess bekämpande i Sverige, Stockholm 1947, och *Ivar Strahl m. fl.*: Om påföljder för brott, Stockholm 1948.

kriminologiska argument har Olof Kinberg sedan flera årtionden energiskt kritiserat tillräknelighetsidén, vilken han visar vara logiskt ohållbar och praktiskt oanvändbar²⁷⁾. I sin kritik av imputabiliteten går Kinberg långt ut över positivismens ensidiga argumentering. Av särskild betydelse är att han understryker aktivitetens finala karaktär, varvid ansvarskänsla och ansvarsreaktion skiljas från imputabiliteten. De förra äro empiriskt psykologiska realiteter, som ingå i den moraliska funktionen, under det att den senare är ett fiktivt begrepp, identiskt med antagandet av viljans frihet, ett antagande som saknar varje vetenskaplig relevans. Känslan av ansvar är för Kinberg i första hand en disposition att förutse och acceptera skuld. Men på skuldbegrepp och viljefrihetsdogm kan enligt honom intet rationellt brottsförebyggande ingripande baseras²⁸⁾.

Mot denna allmänna bakgrund har Kinberg gjort sina uppmärksammade inlägg i debatten om straffet och hävdad att den rationella konsekvensen av imputabilitetsbegreppets undanröjande och strafffrihetsförklaringens avförande från dagordningen måste bli att straffet avskaffas²⁹⁾. Lagstiftningen har emellertid icke följt denna linje. Vid behandlingen av straffrihets- och strafflindringsparagraferna i 5 kap. 5 och 6 §§ i S. L. år 1945 kom det till högst märkliga meningsbrytningar. De konkreta och praktiska vårdsynpunkterna segrade icke, utan lagtexten fick en formulering, som enligt Kinberg representerar en människoupfattning rakt motsatt hans egen och helt i strid med modern vetenskaplig uppfattning. Den „juridiska ortodoxien“ kom att sätta sin prägel på den definitiva text, som antogs av riksdagen. Den empiriska psykologiens utveckling har så fullständigt undgått juristerna i lagrådet att tillräkneligheten för dem fortfarande är en reali-

²⁷⁾ *Olof Kinberg: Le Droit de Punir, Theoria Vol. XIV, 1948, P. 1 s. 125.* (I en not s. 125 anges K:s arbeten om imputabiliteten).

²⁸⁾ *Basic Problems of Criminology, Copenhagen 1935, ss. 37—67.*

²⁹⁾ *Straff eller strafffrihet, Stockholm 1945.* »Det är en i hög grad verklighetsfrämmande tanke att söka lösa ett så invecklat problem som brottsligheten genom att i en lagparagraf fastställa hur många månader eller års strafflidande man skall låta brottslingen utstå. Om man kunde bestämma sig för att kasta denna gamla bråte över bord skulle rättsförfarandet i brottmål — där ett sådant över huvud taget finnes behövt — kunna avslutas med att domstolen sedan den tilltalade blivit sakförklarad beslöt att han skulle överlämnas antingen till vederbörande medicinska myndighet . . . , eller till länsstyrelsen . . . , eller till något uppfostringsorgan . . . , eller till organ för öppen kriminalvård . . . o. s. v. s. 12.

tet. I lagrådets förutsättning för otillräknelighet räknas alltjämt med att individen „fullständigt saknat herravälde över sin vilja“. Kinberg ser häri ett bevis för att den „juridiska ortodoxiens ... treenighet: „viljans frihet“, den „moraliska skulden“ och „tillräkneligheten“ såsom förutsättning för straffbarhet“ alltjämt i stor utsträckning dominerar tänkande hos dem som handha strafflagstiftningen³⁰⁾.

Den motsättning, som här kommer klart till synes i straffdiskussionen, då det gäller tillräkneligheten, har av Harry Guldberg sammanfattats så att två åsikter ställas mot varandra. Enligt den ena är „Den brottsliga gärningen i så hög grad betingad av det abnormalt sinnestillståndet att skuld till det inträffade icke kan läggas på gärningsmannen. Straff förutsätter skuld. När gärningen icke kan tillräknas gärningsmannen, bör straff ej ådömas.“ Den andra åsikten vänder sig mot postulatum om viljans frihet. „Den brottsliga gärningen betraktas icke såsom resultat av ett fritt val utan anses vara helt och hållet betingad av det orsakssammanhang som förelåg vid brottets begående. Att tala om tillräknelighet är enligt denna åsikt nonsens.“ Guldberg synes själv vara böjd för en kompromiss i det han framhåller att „upprätthållande av lag och rätt är bäst betjänt med teorien om viljans frihet såsom arbetshypotes“³¹⁾.

Överblickar man det här framlagda materialet, torde man kanske våga den gissningen, att straffet de facto är ställt på avskrivning — det må nu vara på längre eller kortare sikt. Processen har emellertid blottat meningsmotsättningar av djupgående art. Huruvida ett visst slag av påföljd skall benämnas straff eller ej, är en underordnad fråga. Det betydelsefulla är, att djupgående skillnader i sättet att uppfatta och bedöma mänskligt handlande synes bereda allvarliga svårigheter. Det gäller härvid icke teoretiska spetsfundigheter vid sidan av lagstiftningsarbetet. Tvärtom verka divergenserna hämmande just i det praktiska arbetet. Hur djupgående de äro visas bäst av den omständigheten att man sökt överbygga dem med spekulativa hjälpkonstruktioner. Man har antingen tillrättalagt mänskligt beteende ut ifrån straffteoriernas begrepp, eller sökt skapa en psykologisk eller samhällelig mekanism, som skulle onödiggöra begreppen. Försöken ha icke lyckats. Det torde då vara av ett visst intresse att under-

³⁰⁾ Straff eller strafffrihet, ss. 15—19. Jfr. *Le Droit de Punir*, ss. 137—143.

³¹⁾ *Harry Guldberg*: Om straff och tillräknelighet, *Sv Jt*, Årg. 31, 1946, H. 1, ss. 9 f.

söka, huruvida de här demonstrerade divergenserna i uppfattningen och bedömandet av mänskligt beteende verkligen äga vetenskaplig relevans.

Man har, som vi sett, sökt reducera hela konflikten om straffet till en motsättning mellan två grundprinciper, skuld och farlighet. I själva verket har det visat sig att skuldfrågan varit ett grundtema i diskussionen. Det har varit fråga, dels om skuldens begrepp som förutsättning för straff, dels om känslan av skuld eller skuldreaktionen, som förutsättning för åtgärdens effektivitet³²).

Den som ger sig i kast med uppgiften att överblicka föreliggande bestämmningar av skuldbegreppet inser snart att han givit sig in på ett hopplöst företag. En oöverkomlig, rent teknisk svårighet ligger redan däri att litteraturen är av sådana dimensioner att den ej låter sig omfatta av en enda människa³³). Den största principiella vanskligheten utgöres därav att definitionerna på skuld förete en praktiskt taget oändlig variation från de mest subtila och abstrakta begreppsdefinitioner till rent biologiska beskrivningar, från moralisk värdering till kausal mekanik. Detta är ju ej heller underligt om man besinnar de vanskliga uppgifter begreppet skall fylla. Det skall draga gräns mellan skyldig och icke skyldig, det skall avgränsa otillräknelighet, tvång och nödvärn, det skall tjäna som avvägning mellan dolus och culpa, det skall ange straffmått o. s. v. Det skall tjäna minst tre herrar, lagtexten, praxis och det s. k. allmänna rättsmedvetandet. Skulden skall generellt och individuellt motivera straffet. Skulden skall avgöra *om* man straffar och *hur* man straffar, men den får sin egen karaktär av *varför* man straffar. Till allt detta kommer att skuldläran visar sig

³²) Skuldkänslan och skuldreaktionen spela en viktig roll inom modern kriminologi och kriminalpsykologi. *Etienne De Greeff* anser skuldkänslan vara den nödvändiga förutsättningen för åtgärdens effektivitet. *Le Droit de Punir, Theoria*, Vol. XIV, ss. 116 f. Det förtjänar också påpekas, att den psykoanalytiska straffteorien lägger huvudvikten vid skuldkänslan. *Theodor Reik: Geständniszwang und Strafbefürfnis*. Leipzig 1925, ss. 141 ff., 151 ff. Jfr. *Walter Bromberg: Crime and the Mind*. Philadelphia 1948, ss. 148 ff.

³³) Jag tillåter mig här den personliga deklARATIONEN att jag gjort försöket. Det visade sig snart nödvändigt att engagera hjälp i olika länder, som gjorde excerpter och fotostatiska kopier efter mina anvisningar. Materialets omfattning ledde till ett uppgivande av försöket. Den enda vinsten blev att jag nu kan varna andra för vägar som leda ut i de döda böckernas ödemarker på biblioteken.

i hög grad vara känslig för samhällliga rubbningar och politiska doktriners krav³⁴).

Vi måste helt enkelt erkänna att skuldbegreppet varit utsatt för en sådan behandling att vi icke kunna förbinda någon som helst entydig mening med termen „skuld“. Det konstruktiva förfarandet har gjort begreppet oanvändbart.

Det måste också framhållas att vi treva i blindo, då vi tala om skuld-känsla och skuldreaktion. Litteraturen om skuldens psykiska fenomen är försvinnande liten i jämförelse med den om skuldbegreppet. Den ger knappast besked om något annat än uppgiftens vansklighet. Går man från litteraturen till experimentet att söka iakttaga den faktiska skuldreaktionen, måste man framför allt söka frigöra sig från förutfattade meningar, inte minst om man väljer sitt material bland sådana rättsunderställda, som blivit föremål för en åtgärd från statlig myndighets sida³⁵). I den oändligt varierande mångfalden av

³⁴) Von Kirchmans ofta citerade ord i det beryktade föredraget för mer än 100 år sedan, »Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft«, att ett maktspråk av en lagstiftare förmår göra hela bibliotek till makulatur gäller i hög grad om skuldfrågan. Ett år före Hitler höll E. Mezger ett föredrag i Bonn om skuldproblemet, enligt honom straffrättens ödesfråga, »eine stätig sich erneuernde ewige Aufgabe« (Schuld und Persönlichkeit. Marburg 1932, s. 24). Tre år senare är ödesfrågan för den tyska rättens vidkommande löst, då riksjustitieminister Gürtners 1935 offentligen förklarar skuld vara »Auflehnung des Täters gegen die Rechtsordnung und den Willen der Volksführung«. (Actes du Congrès Pénal ... 1935, Vol. I a, s. 18). Betecknande nog var denna »lösning« ett uttryck för rättssystemets upplösning.

³⁵) Jag har tidigare i en uppsats, *The Social Function of Punishment*, *Theoria*, Vol. XIII, 1947, H. 1, ss. 1—46 redovisat några iakttagelser från en dylik undersökning, som företogs åren 1937—1939 på följande anstalter: *L'infirmerie spéciale du Dépôt de la Préfecture de Police de la Seine* (anhållna), *Universitetskliniken »Sainte Anne«* (sinnesjuka, icke kriminella), *Avdelningen »Henry Collin«* vid asylen *Villejuife* (sinnesjuka, kriminella), *Cellfängelset La petite Roquette* (anhållna, häktade och till kortare frihetsstraff dömda kvinnor), *Cellfängelset Fresnes* (manliga ungdomsbrottslingar och recidivister) samtliga i Paris, *Centralfängelset i Louvain* (till livstids straffarbete dömda manliga fångar) och slutligen skolfängelset *Hoogstraeten*, Belgien (manliga ungdomsbrottslingar). Studierna, som hade den amatörmässiga iakttagelsens karaktär, åsyftade i första hand att fastställa hur de intagna reagerade inför det samhällliga ingripandet. Då undersökningarna avbröts 1939 var det insamlade materialet icke av den art att jag på det vågar bygga några slutsatser. Det representerar

reaktioner får man givetvis icke inläsa vad man själv råkar förbinda med orden „skuld“, „ånger“, „samvete“, „ansvar“ o. s. v. Väntar man sig exempelvis att finna den i viss kriminalpsykologisk litteratur beskrivna skuldreaktionen bestående i verkligt emotionellt fördömande av gärningen förbundet med ett accepterande av straffet som rättvist och en uppriktig önskan att gottgöra, blir man besviken. Man frapperas av de många fall, där ingen som helst konstaterbar reaktion synes föreligga. Man måste också akta sig för att misstolka det ofta förekommande beklagandet av gärningen. Det är ofta „dumheten“, „felräkningen“, „obehaget“ nu och i framtiden, som beklagas. Å andra sidan kan i de många „frånskyllningsreaktionerna“ ligga ett verkligt beklagande förbundet med ånger, men det visar sig sällan innebära ett accepterande av straffet. Där verklig vilja till gottgörelse föreligger eller skapas under straffet, inträffar det ofta att just straffet betraktas som det väsentligaste hindret för gottgörelse. För min del har jag praktiskt taget endast funnit starkt emotionellt fördömande av gärningen och accepterande av åtgärden förbundet med en ivrig önskan att gottgöra hos några s. k. sinnessjuka kriminella, alltså bland straffriförklarade vilka följaktligen icke ha någon skuld.

Huvudfelet med de flesta undersökningar rörande skuldkänsla och skuldreaktion har synts mig vara att vi också här förfara konstruktivt. Vi förutsätta i materialet något som vi bestämt oss för att finna där. Det förhåller sig med talet om skuld i psykologisk mening som med talet om skuld i juridisk mening — vi veta icke vad vi tala om, därför att vi skjuta en konstruktion mellan oss och verkligheten.

Generaliserar man hela straffdebatten på sådant sätt att man förbinder straffets försvarande med skulden, så måste tydligen hela debatten avskrivas för att eventuellt börja på nytt, när eller om klarhet vunnits i skuldfrågan. Vi ha emellertid sett att en sådan förenkling icke är möjlig. Det finnes de som plädera för straffets bibehållande under avståndstagande från skuldbegreppet.

De här berörda motsättningarna bringas icke ur världen genom att man reviderar talet om skuld. De upphöra icke heller om man döper om en viss grupp av påföljder och kallar dem något annat än

---

en erfarenhet, som varit till nytta vid bedömandet av vissa ensidigheter i den kriminalpsykologiska litteraturen. För att vara av vetenskaplig relevans måste en undersökning av detta slag bygga på ett stort antal noga redovisade case studies av största möjliga omfattning.

straff. Problemet om straffets avskrivning och roten till de motsättningar det blottar ligger djupare.

Det torde ha visat sig i det föregående att ingen part förnekar tvångsåtgärders nödvändighet. Man är vidare ense om att dessa åtgärder skall vara så effektiva som möjligt. Enighet råder också där om att åtgärden på ett sådant sätt måste anknytas till individen att den blir till skydd och om möjligt till gagn både för gemenskapen och den enskilda. Man drar allmänt av detta den slutsatsen att individerna måste sorteras upp på olika arter av åtgärder, varvid störstmöjliga kännedom om individens beskaffenhet är nödvändig. Individens beskaffenhet avgör hur han skall behandlas. Så långt råder enighet.

Det är vid bedömandet av individens „beskaffenhet“ som åsikterna gå isär. För ett sätt att se är beskaffenheten huvudsakligen ett slags missbildning av endogent och exogent ursprung, en deformation som skall förebyggas, botas eller göras oskadlig. För ett annat sätt att se är beskaffenheten huvudsakligen en relation till ett regelsystem. Skillnaden mellan de båda åskådningarna framträder kanske tydligast om man tar hänsyn till uppmärksamhetens inriktning. Den förra vänder sig vid beskaffenhetens bedömande „bakåt“, mot genesen, mot orsakerna, mot det som faktiskt blivit och är. Den senare riktar sig „framåt“, mot syftningen, mot det önskade, mot ändamålet. Man kan tillspetsa det hela och säga att den ena åskådningen är kausal den andra final. Man kan också säga att den ena framför allt intresserar sig för det som är, den andra för det som bör vara.

I en sådan renodling möta vi dem icke. De gå om lott och glida över i varandra. Men just när det gäller tvångssystemets anknytning till individen framträder motsatsernas dialektik.

Då påföljdsdebatten besväras av motsättningarna och dessa uppenbarligen verka hämmande på den sociala planeringen måste vi komma ifrån dem. Därtill behövs en storstädning. Vi måste röja upp i fördomarna. Här gäller det i första hand två fördomar, två dogmatiska betraktelsesätt, som stå hindrande i vägen för en rätt förståelse av individen som objekt för samhällets ingrepp.

Den ena skulle jag vilja kalla den fysikalistiska dogmatiken, den åskådning som i människokunskapen ser blott mekanisk fysik. För detta sätt att se är individen en automat, tolkad i överensstämmelse med en maskinell uppfattning som naturvetenskapen sedan länge övergivit. I stor utsträckning har människoforskningen klamrat sig

fast vid ensidiga, fysiologiska teorier och vid mekaniskt beteendebeskrivande i den missriktade ambitionen att i allt härma efter naturvetenskapen. Den har så blivit mera „naturvetenskaplig“ än naturvetenskapen själv. Ett av huvudskälen till att man ej lyckats utforska de ting, som kunna förbindas med orden „skuld“, „ansvar“, „frihet“ och „böra“ är att man ansett sig tvungen avvisa vissa innebörder i orden. Man har ideligen talat om „illusioner“ och „vanföreställningar“, därför att man dömt ut ifrån en fysikalistisk dogmatik som i vetenskapen om människan endast sett primitiv fysiologi.

Den andra fördomen skulle jag vilja beteckna som den dogmatisa jagkonstruktionen. Man har i lagtexter, kommentarer, doktriner, rättsfilosofi, etik och teologi konstruerat en bild av individen sådan som våra normsystem vill ha honom. Man har filosoferat fram ett juridiskt, ett etiskt jag som försetts med de egenskaper man funnit vara nödvändiga för normernas skull. Man har sökt rättens och straffets grund i individen, men i en individ som lagts på rättens och straffets prokrustesbädd. Då denna åskådning i hög grad bestämts av önsketänkande, har man hyst rädsla för sådant förutsättningslöst studium av beteendet som kunde äventyra konstruktionen. Det är inom ramen för denna åskådning man hyst den absurda tanken att en kausal syn på mänskligt handlande skulle kunna äventyra moralen.

För att komma ifrån dessa båda dogmatiska betraktelsesätt, för att övervinna de hämningar de alltjämt innebära, är man helt enkelt hänvisad till ett förutsättningslöst studium av individen själv sådan han faktiskt är. Därvid har man att uppmärksamma vad den psykologiska och kunskapsteoretiska forskningen funnit beträffande individens primära erfarenhet.

De motsättningar som diskussionen om straffets avskrivning blottar i sätten att se och döma om den individuella beskaffenheten föreföll att kunna tillspetsas i antitesen mellan kausalt och finalt, mellan vara och böra. I individens primära erfarenhet finnes emellertid ingen skillnad mellan kausalt och finalt, ingen motsättning mellan vara och böra. Det förhåller sig faktiskt så, att de hämningar och bekymmer som befunnits verka störande på den sociala planeringens förlopp kunna övervinnas, om man rätt förstår och rätt tillämpar den människokunskap vi redan besitta.

Rättsforskningen och straffdiskussionen måste tillgodogöra sig den sanningen att all mänsklig erfarenhet är en aktivitet. Det gäller att realisera vad det betyder att den gamla uppfattning om erfaren-

heten är definitivt övergiven, enligt vilken individen skulle vara ett passivt receptorium, en fotografisk plåt, en registreringsapparat. Varje moment i vår erfarenhet, då vi med våra sinnen uppleva tingen, är en skapande aktivitet. Tingen skapas i erfarenheten genom att det ofullständiga material, som bjudes genom sinnena, kompletteras, förstås, kännes igen, värderas och inlemmas i vår aktivitet i dess helhet genom våra föreställningar.

I de psykologiska handböckerna sammanfattas denna allt mer accepterade uppfattning på olika sätt, men i det väsentliga råder så stor överensstämmelse att man kan illustrera den med citat från snart sagt vilken handbok som helst. „*Det råmaterial som levereras till hjärnan från sinnesorganen via de sensoriska nerverna användes och tolkas av individen i överensstämmelse med hans tidigare erfarenhet och till främjande av den aktivitet han är engagerad i för tillfället*³⁶⁾).

Det är av utomordentligt stor betydelse att hela vår erfarenhets samlade massa måste tänkas vara potentiellt för handen, då vi i perceptionen uppleva ett ting här och nu. Tinget blir ett komplett ting, det kännes igen, det får sin mening, det bestämmer aktiviteten, därför att det ställs i relation till hela erfarenheten.

Detta innebär nu först och främst att vi aldrig registrera mekaniskt, aldrig passivt avbilda tingen „sådan de äro“. De färgas redan i erfarenhetens embryologi av den organiska aktiviteten, av drifter och begär. De äro bokstavlingen vad vi göra dem till. I vanebildningen förstärkes denna ursprungliga reaktion, i det organismens tendenser brytas mot omgivningens reglerande inflytande. Därmed får allt vi känner, smakar, ser och hör en fast förknippning med handlingsdirektiv, vilka endast upplevas på det sättet att de ge sin prägel åt tingen, förse dem med anvisningar, ge dem mening.

Vi reagera alltid finalt. Tingen äro det som stillar hungern, ger obehag eller tillfredsställelse, åstadkommer gillande eller ogillande. Imperativen ligger i de varseblivna tingen. Vi uppleva börtat i det som är.

Vi uppleva det framför allt i den formen att vi spontant reagera på tingen som medel och ändamål i vår aktivitet. Vi uppfatta och taga ställning finalt allt efter det mål som bestämmer aktiviteten. Detta ställningstagande innesluter i sig med nödvändighet ett val mellan

---

³⁶⁾ Donald M. Johnson: *Essentials of Psychology. An introductory Textbook*, New York 1948, s. 101. (Kursiven är Johnsons).

alternativ. Vi uppleva valet som obetingat, som fritt. Valet skulle icke äga rum om det ej vore i själva erfarenheten upplevt på ett sådant sätt att den agerande anser sig kunna göra det. Medvetandet om valfriheten är en oundgänglig förutsättning för all aktivitet. Den ligger liksom börat innesluten i själva varseblivningen.

Det är nödvändigt att taga konsekvenserna av det faktum att ändamål, böra och frihet ligga som komponenter i själva varseblivningens aktivitet. De äro lika nödvändiga som det reaktionssätt vilket bestämmes av att tingen — för att använda Bertrand Russells ord — „bete sig“ efter kausalitetens lag. För själva aktiviteten är upplevelsen av verkans samband med orsaken ofrånkomligen nödvändig. Det faller ingen in att avvisa kausalitetsförställningen i varseblivningen som en illusion, därför att den moderna naturvetenskapen reviderat kausalitetsbegreppet.

Den kunskapsteoretiska konsekvensen blir nu den, att det är fullkomligt meningslöst att ställa endera av dessa beteendesätt framför det andra. Finalitetsreaktion och kausalitetsreaktion ha samma valör. Att påstå, att den ena är „sannare“, mera „motsvarar verkligheten“ än den andra är ovetenskaplig metafysik. Det är ofrånkomligt att varje form av mänskligt beteende skall undersökas som ett kausalt fenomen. Det är lika ofrånkomligt att varje form av mänskligt beteende skall undersökas som ett finalt fenomen. Erfarenheten är kausal *och* final. Vi undgå de konsekvenser som följa av missförståndet att endera skulle vara en illusion, om vi fasthålla att bådadera äro lika legitima.

För straffdiskussionen betyder detta, att debatten mellan här berörda meningssättningar kan avskrivas. Det betyder för att travestera det citat vi lät sammanfatta den svenska diskussionen³⁷⁾, att den brottsliga gärningen betraktas som resultat av ett fritt val *och* anses vara helt och hållet betingad av det orsakssammanhang som förelåg vid brottets begående. Åtgärderna måste — likgiltigt vad de kallas — baseras på en erfarenhet, i vilken kausalt och finalt, vara och böra sammanfalla. Det är den väg ut ur hämmande motsättningar som psykologien och kunskapsteorien anvisar.

Åke Petzäll.

³⁷⁾ Ovan s. 13.

SUMMARY.

In the discussion on punishment stand in the first place the authorities responsible for fighting against crime. It is said, however, that the technical work is often obstructed by serious conflicts of principle. It may, therefore, be of interest to make these contradictions the subject of closer study from a theoretical point of view, and see whether they can be avoided.

This century has witnessed the curious phenomenon that efforts have been made on the one hand to abolish punishment, and on the other to increase the punishing.

In the very principle of individualizing the measures there lies a tendency to curtail the punishment and replace it with measures of security. It is shown to be difficult both in theory and practice to distinguish punishment as a group by itself, characterized by the fact that it implies application of suffering. Nor is it possible to pick out the special characteristic of punishment by basing it on guilt. The discussion is still more complicated seeing that the question of prevention and imputability also give rise to differences of opinion. The general preventive argument in favour of punishment has been more and more applied to its moralizing influence. Concerning this, however, opinions differ. These conflicts appear most sharply when in certain quarters emphasis is laid upon moral disapproval as characteristic of punishment, which is entirely rejected by others. In addition to all this the term »imputability« has aroused fierce controversy. It has been maintained that the term is logically untenable and impossible to use in practice, but from another quarter it has been asserted that it is necessary for systematic application of the law and for public authority. The antithesis between »causality« and »freedom« often emerges in this connection.

The development of Swedish law in this century provides — in spite of a clear tendency towards the abolition of punishment — clear proofs that these differences of opinion act as restrictive factors disturbing legislation.

Very wide use has been made of auxiliary constructions in order to get clear of the difficulties, but without success. We see how, for instance, when determining »guilt« as a juridical term and psychological function, such a negative result was reached that the debate ought to be written off as meaningless.

Differences of opinion are shown to consist in opposite basic conceptions concerning the »nature« of the individuals in relation to Law. Briefly, it may be expressed thus: one sees and judges either causally or finally. One is interested in either that which is or that which ought to be.

In order to overcome these conflicts we must settle accounts with two kinds of unscientific dogmas. One must dissociate oneself from both the physicalistic dogma, which make the science of man into a one-sided, mechanical physics, as well as from the dogmatic ego-construction, which arranges individual nature in accordance with the requirements of the norms. Right through these constructions we must find our way to the individual himself.